

Ur *Fjärde Internationalen* 4-5/82

Donald Filtzer

Preobrazjenskij syn på den politiska ekonomin efter maktomväxlingen 1917 i Ryssland

Det är märkligt att Preobrazjenskij har blivit så lite uppmärksammas bland marxister. Hans viktigaste teoretiska arbete, *Den nya ekonomin*, citeras av de flesta källor som det verk vilket lade den begreppsmässiga grunden för den trotskistiska oppositionens ekonomiska teorier. Han spelade också en ledande roll i 1923 års opposition, som växte fram kring ”De 46:s plattform”, och i 1926-27 års opposition.¹ Hans teoretiska intresse spände över ett stort område. Utöver sina skrifter om den sovjetiska industrialiseringens problem skrev han en hel del om penningteorin (både under kapitalismen och i sovjetekonomin), kapitalistiska kriser, och kultur och klassmedvetande. För att inte tala om ett flertal böcker, pamfletter, artiklar och tal om den socialistiska utvecklingens olika frågor och om marxistisk teori, verk som publicerades under de första femton åren efter bolsjevikrevolutionen.² Tom efter 1928, när han hade brutit med Trotskij och slutit sin olustiga fred med Stalin, fortsatte hans skrifter att uppvisa en originalitet och friskhet som skarpt kontrasterade mot den eländiga intellektuella och politiska atmosfären under de ”röda professorernas” epok. Trots att han politiskt var en av de första bland ledande oppositionsmedlemmarna som kapitulerade i kampen mot byråkratin, så förblev hans åsikter från 20-talet i stort sett oförändrade. Hans skrifter fortsatte öppet med det arbete som han tidigare bedrivit som trotskist, och eftersom de officiella ”teoretikerna” upptäckte detta, uteslöts han än en gång ur partiet.³

¹ För bakgrunden till 1923-års opposition och Preobrazjenskij roll se Isaac Deutscher, *Den avväpnade profeten*, s. 87-120; E H Carr, *Mellan Lenin och Stalin* (Cavefors 1979) kap. 13 och 14, plus ”noten” på s. 345-353, där hela texten till ”De 46:s plattform” finns, liksom de olika undertecknarnas reservationer; och David S. Law, ”The Left Opposition in 1923” i *Critique* 2, s. 37-52. Angående 1926-27 års Opposition se Carr, *Socialism In One Country*, vol 1, del II, kap 19; samt Deutscher, op.cit., kap 4 och 5. [Deutschers Trotskij-biografi och ”De 46:s plattform” finns på marxistarkiv.se – Red ann]

² Preobrazjenskij viktigaste skrifter om pengar och finanser är: *Papperspengar under den proletära diktaturens epok* (Bumazjnye Dengi Epochu Proletarskoj Diktatury, Tiflis, 1921); *Finanserna under den proletära diktaturens epok* (Finansy v Epochu Diktatury Proletariata, Moskva, 1921); *Orsakerna till den fallande växelkursen för vår rubel* (Pritjiny Padenija Kursa Nasjego Rublja, Moskva, 1922); artikeln ”Angående två tvistefrågor i Marx teori om pengar” (”O Dvuch Spornych Voprosach Marksovoj Teorii Deneg”) i *Archiv K. Marksa i F. Engelsa* (Moskva, 1930) s. 132-159; och *Teorin om den fallande valutan* (Teorija Padajusjtje Valjnty, Moskva, 1930). Den senare är också en av Preobrazjenskij viktigaste verk om de kapitalistiska kriserna. Andra är artikeln ”Ekonomisk jämvikt under den konkreta kapitalismen och i Sovjetsystemet” (”Choziajstvennoje Ravnovesije pri Konkretnom Kapitalizma i v Sisteme SSSR”), *Vestnik Kommunistitjeskoj Akademii*, nr 18, 1926, s. 63-84, som behandlar processen av nedåtgående reproduktion i Europa efter kriget, och *Kapitalismens nedgång* (Zakat Kapitalizma, Moskva, 1931). Hans viktigaste skrifter om kultur och klassmedvetenhet är böckerna *Om moral och klassnormer* (O Morali i Klassovyeh Normach, Moskva, 1923) [i svensk översättning på marxistarkiv.se: [Moral och klassnormer](#) – Red ann] och *Om kulturens materiella grund i det socialistiska samhället* (O Materialnoj Baze Kultury v Sotsialititjeskom Obsjtjesteve, Moskva, 1923).

³ I ett antal avsnitt i *Kapitalismens nedgång* (s. 54, 61-61, 70-71, 82-83) slog Preobrazjenskij uttryckligen fast att denna bok var en del i den allmänna analys av Sovjet och den kapitalistiska världsekonomin som han hade genomfört på 20-talet. Vi känner också till en artikel, ”Angående metoden att utarbeta den allmänna planen och den andra femårsplanen” (”O Metodologii Sostavljenija Genplana i Vtoroj Pjatiletki”), som Preobrazjenskij 1932 lämnade till tidningen *Problemy Ekonomiki*, men som aldrig publicerades. Denna artikel grundades på argumenten i *Kapitalismens nedgång*, och den försökte visa att industrialiseringsdriven som då var på väg skulle leda till en våldsam överproduktion av produktionsmedel — en förutsägelse som fullkomligt slog in, och som fortfarande är fallet i den sovjetiska ekonomin. Innebörden i Preobrazjenskij teoretiska arbeten från dessa år var uppenbar för byråkratin, och under 1932 såg man inte mindre än tre större angrepp på honom i sovjetiska böcker och tidningar. En hel bok ägnades åt att tillbakavisa *Kapitalismens nedgång*, inbegripet ett kapitel som angrep den icke publicerade artikeln ”Angående metoden...” (se G K Roginskij, red., *Kapitalismens nedgång i den*

Bara två av Preobrazjenskij's verk finns för närvarande tillgängliga på engelska (*Den nya ekonomin* och *Från NEP till socialism*). Dessutom finns en kritiskt viktig artikel tillgänglig i en antologi som nu är slut på förlaget.⁴ Detta har medfört att studier av Preobrazjenskij's arbete nästan uteslutande gjorts av icke-marxistiska, huvudsakligen borgerliga ekonomer.⁵ Dessa studier har givit upphov till de mest varierande tolkningar av hans åsikter, från tron att hans mening till revolution i Väst var ett tyst medgivande av att försöket att bygga socialismen i Sovjetunionen misslyckats, till anklagelsen att han underförstått anpassade sig till "teorin" om socialismen i ett land.⁶ Trots tolkningarnas varierande och t o m motsägelsefulla karaktär har de ändå en sak gemensamt: De skiljer alla Preobrazjenskij's ekonomiska teorier både från hans allmänna metod och från de mål han tillämpade dem på. T o m marxister som Deutscher har accepterat de referensramar som icke-marxister har satt upp och har gjort en faktisk uppdelning mellan Preobrazjenskij's ekonomiska teorier och den politiska kamp han deltog i. Detta ekonomistiska sätt att närma sig Preobrazjenskij ser inte att hans ekonomiska teorier och uttalanden om den inre partidemokratin, klassmedvetandet och kulturen alla är aspekter av en och samma teori om övergångsperioden i Sovjet.

Det borgerliga vetenskapsmän har gjort med Preobrazjenskij är politiskt avsevärt mindre betydelsefullt än de förfälskningar och missuppfattningar som finns inom arbetarrörelsen om Trotskij, trotskismen och historien om kampen mellan Vänsteroppositionen och Stalin i Sovjetunionen. Den skada som staliniseringen av världens arbetarrörelse från 30-talet och framåt har åsamkat är givetvis oerhörd. Den har inneburit att den härskande klassen har kunnat finna en verklig, synlig utgångspunkt för sin antikommunism. Arbetarklassen har, i världsskala, tvingats utvecklas utan någon kunskap om att det inom den kommunistiska rörelsen fanns en tendens som var internationalistisk, icke-elitistisk, demokratisk och *revolutionär*. Detta problem är lika brännande idag som under Stalins livstid. Dessutom har det i Sovjet och andra östeuropeiska länder under senare år uppstått en liten men inte obetyd-

---

trotskistiska spegeln (Zakat Kapitalizma v Trotskistskom Zerkale, Moskva, 1932); det var samma Roginskij som var chefsåklagare mot I I Rubin och andra vid "mensjevnikrättegångarna" 1931-32). Den opublicerade artikeln förtjänade en egen särskild "kritik" i K Butajev, "Till frågan om socialismens materiella grund" ("K Voprosu o Materialnoi Baze Sotsializma"), *Problemy Ekonomiki*, nr. 1 1932. Senare samma år fanns det i *Problemy Ekonomiki* (nr. 6 1932) ett långt angrepp på Preobrazjenskij's allmänna teori om den ekonomiska utvecklingen, inbegripet hans arbeten från 20-talet: V Balkov, "Kapitalistisk reproduktion i trotskistisk belysning" ("Kapitalistitjeskoe Vosproizvodstvo v Trotskistskom Osvesjtjenii) Alla dessa verk grundades på den gemensamma anklagelsen att Preobrazjenskij hade förnekat att det var möjligt att bygga socialismen i Sovjetunionen, och att han försvarade det "trotskistiska" kravet att en revolution i den utvecklade kapitalistiska världen var den enda vägen för den sovjetiska ekonomin.

⁴ *The New Economics* (Oxford 1965) översatt av Brian Pearce. *From NEP To Socialism* (London 1973), också översatt av Brian Pearce. "Ekonomisk jämvikt i det sovjetiska systemet" (Choziajstvennoe Ravnovesie v Sisteme SSSR"), *Vestnik Kommunistitjeskoj Akademii*, nr 22 1927, s. 19-71. Denna artikel blev delvis men otillräckligt översatt i Nicolas Spulber, red., *Foundations of Soviet Strategy for Economic Growth* (Bloomington, Indiana University Press, 1964), s. 124-173.

⁵ Av dessa är de viktigaste av Alexander Erlich, "Preobrazhensky and the Theory of Soviet Industrialisation", *Quarterly Journal of Economics*, feb. 1950, s. 57-88, och hans bok *The Soviet Industrialisation Debate*, (Cambridge, Mass., 1960). Se också Spulber, *Soviet Strategy for Economic Growth* (Bloomington 1964); Alec Nove, *Sovjets ekonomiska utveckling* (Wahlström & Widstrand, Stockholm 1971), och hans inledning till *The New Economics*; och Richard Day, *Leon Trotsky and the Politics of Economic Isolation* (Cambridge 1973), och "Preobrazhensky and the Theory of the Transition Period", *Soviet Studies*, april 1975, s. 196-219.

⁶ Erlich intar den förra ståndpunkten, *Debate*, s. 59; den senare har Day, både i *Leon Trotsky*, s. 145-148, och i sin artikel. Det ohållbara i Days åsikt kommer att klargöras i denna artikel. De få sidor i hans bok som jag hänvisar till här innehåller inte mindre än fem ställen där han tillskriver Preobrazjenskij ståndpunkter angående världsmarknaden, industripriser, och förhållandet mellan industrin och bönderna, som Preobrazjenskij inte har, och som lätt kan vederläggas genom att titta på de ursprungliga källorna. Trots det faktum att hans senare artikel rättar alla dessa förvrängningar av texten, så ändrar inte Day sitt påstående att Preobrazjenskij's teori hade anpassat sig till premisserna om socialismen i ett land.

lig vänsterinriktad opposition. Denna opposition har en central ställning som stöd åt den icke-stalinistiska vänstern i Väst och i arbetet att återinföra den revolutionära traditionen i sina egna länder. Ändå är den nästan enhälligt fientlig till Trotskij och till vad den uppfattar som trotskism, just därför att den hämtat sin ”kunskap” om rörelsen och de personer som byggde den ur förfälskade officiella källor. Således har förvanskningarna och missuppfattningarna om Vänsteroppositionens ståndpunkter på 20-talet påverkat klasskampens utveckling i både de kapitalistiska och efter-kapitalistiska länderna. Dessutom kan de moderna beundrarna av Mao och Kina bryta med den nuvarande sovjetiska regimen och ändå förbli lojala mot Stalin endast genom att förkasta Vänsteroppositionens ståndpunkt som ”ekonomistisk”, och genom att förneka att den kämpade för demokratisering och massdeltagande (och detta i betydligt mer konkreta och demokratiska termer än de själva kan). När vi bestrider den ekonomistiska tolkning av Preobrazjenskij som är rådande inom den socialistiska rörelsen, försöker vi därmed belysa den allmänna teorin om hur socialismen kan och inte kan byggas som vägledde Vänsteroppositionen i dess kamp. Detta är något som går utöver enstaka individers speciella handlingar, eller de rörelser som hävdar att de hämtat sina traditioner från dem.

Preobrazjenskij syn på övergången

Marxister har alltid ansett att socialismen innebär samhällets medvetna kontroll över fördelningen och användandet av både dess produktionsmedel och arbetskraft. Detta förutsätter att samhället under övergången till socialismen skapar kvalitativt nya sociala förhållanden, och ett socialistiskt medvetande som motsvarar dessa. Om inte dessa sociala förhållanden och detta embryonala socialistiska medvetande redan håller på att formas, så kommer övergången till socialismen efter revolutionen med nödvändighet att bli ofullgången. Ett samhälle med arbetsdelning, varufetischism eller reifierad produktion och sociala förhållanden kan inte kallas socialistiskt. Dessutom, de kapitalistiska kvarlevor som varje efter-kapitalistiskt samhälle måste övervinna, kan antingen berövas sin bas i samhällets specifika produktionsförhållanden (varvid de kommer att vittra bort), eller så kan de mer i grunden inneslutas i dessa produktionsförhållanden, och därmed bevaras och reproducera sig själva (vilket var fallet i Sovjetunionen). Endast en noggrann undersökning av de konkreta produktionsförhållandena i samhället i fråga kan säga oss åt vilket håll dessa kapitalistiska yttringar – som vi också måste betrakta som analytiska kategorier uttryckande speciella sociala förhållanden – tenderar. Preobrazjenskij insisterande på denna sista punkt är ett av hans viktigaste metodologiska bidrag till marxismen. Enligt min åsikt måste hans metod därför vara utgångspunkten för varje studie av dagens Sovjetunionen, och detta trots de grundläggande förändringar som ägt rum sedan han analyserade det.

Preobrazjenskij ansåg att denna övergångsprocess – från den punkt där Sovjetunionens kapitalistiska kvarlevor innebar ett verkligt hot mot den proletära diktaturen, till den punkt där deras försvinnande var mer eller mindre garanterat – inte på något sätt var automatisk, utan bara uttryckte samhällets utvecklingstendenser, tendenser som ännu inte hade utvecklats färdigt. Det är i detta sammanhang vi måste sätta in kontroversen om industrialiseringen. Marxister har aldrig hävdade att en ren och skär ekonomisk utveckling garanterar vare sig ett avskaffande av kapitalistiska rester under övergångsfasen eller en lätt väg till socialismen. Det var Stalins ”bidrag” till arbetarrörelsens ”teori”, att framåtskridandet mot socialismen kunde bedömas oberoende av karaktären på de produktionsförhållanden som skapades. Liksom alla revolutionära kommunister hade Preobrazjenskij ståndpunkten att ekonomiskt välstånd och högt utvecklad teknik gör övergången till socialismen möjligt, men inte mer. De som beskriver Preobrazjenskij, Trotskij eller andra medlemmar i Vänsteroppositionen som ”super-industrialiserare” är själva offer för den mest banala stalinistiska propagandan. Industrialiseringen gav bara förutsättningen för att bygga socialismen. Den möjliggjorde en utveckling av

socialistisk skolning och ett förvärvande av en socialistisk kultur, som bägge var lika viktiga under övergångsprocessen, men den gjorde dem inte oundvikliga.

Preobrazjenskij's analys av Sovjetunionen visade att det var ett mycket motsägelsefullt samhälle. Om industrialisering var en förutsättning för socialismen, visade han att det ur ekonomisk synvinkel var omöjligt att industrialisera ett land som var isolerat från andra socialistiska regimer. Å andra sidan var proletariatets litenhet, dess låga kulturella nivå och dess svaga klassmedvetande, hinder för den industriella utvecklingen och för att omvandla produktionsförhållanden i socialistisk riktning. Men utan industrialisering fanns det föga hopp om att situationen skulle förändras.

Problemen med ackumulationen

Ett viktigt begrepp i Preobrazjenskij's teori om övergången var hans insikt att Sovjets utveckling styrdes av en konflikt mellan två historiskt antagonistiska sätt att reglera det ekonomiska livet: värdelagen och planeringsprincipen. Ur detta härledde han sin välkända lag om den ursprungliga socialistiska ackumulationen, som han kallade den historiskt speciella form som planeringsprincipen tog under den första fasen av Sovjetunionens övergång till socialismen. Värdelagen och lagen om den ursprungliga socialistiska ackumulationen representerade olika sätt att organisera den mänskliga arbetskraften, och de skulle därför ge upphov till kvalitativt annorlunda produktionsförhållanden. De produktionsförhållanden som svarar mot ett samhälle organiserat på grundval av värdelagen och kapitalistisk produktion (enkel varuproduktion) har inget gemensamt med, och är i själva verket oförenligt med, de produktionsförhållanden som uppstår ur planering och socialism. Således innebar utvidgad reproduktion inom antingen ekonomins statliga sektor (grundad på lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation) eller den privata sektorn (grundad på värdelagen) en utvidgad reproduktion av olika sorters produktionsförhållanden.

Preobrazjenskij la fram kärnan i dessa argument 1921, i artikeln ”Perspektiven för den Nya Ekonomiska Politiken”⁷, där han noterade att de statliga och privata ekonomierna styrdes av olika utvecklingslagar, och att de två sektorerna oundvikligen skulle drabba samman allteftersom återhämtningen efter inbördeskriget började. Kulakerna och de privata köpmännen skulle pressa på för att vidga marknadsförhållandena, bryta monopolet på utrikeshandeln, anställa arbetskraft, etc, medan staten skulle tvingas ”göra avdrag” från den privata sektorn, dvs den skulle tvingas ackumulera från såväl den senares resurser som från sina egna.

Dessa idéer utvecklades ytterligare i *Från NEP till socialism* (1923), där han hävdade att en ackumulation på grundval av modern teknologi nödvändigtvis måste fortgå snabbare än under småproduktion. Denna ackumulation skulle leda till en ökad efterfrågan på råvaror, fabriker och maskiner. Staten måste ta råvaror direkt från jordbruket, medan fabriker och maskiner antingen kunde komma från statens egen produktion (som redan var otillräcklig) eller från utlandet, och då i utbyte mot export av spannmål. I bägge fallen var det uppenbart att bönderna inte kunde hålla samma tillväxttakt som den statliga industrin, och att jordbrukets efterblivenhet och underutveckling skulle bromsa industrins tillväxt. ”Här berodde utvecklingen av Rysslands produktivkrafter nödvändigtvis av en proletär revolution i Väst och en omgruppering av produktivkrafterna i europeisk skala.”⁸ Under de följande fyra åren, när Preobrazjenskij skrev de olika kapitlen i *Den nya ekonomin* skedde en markant förändring av betoningen i denna analys.⁹

⁷ ”Perspektivy Novoj Ekonomitjeskoj Politiki”, *Krasnaja Nov*, nr 3, sept-okt 1921, s. 201-14.

⁸ *From NEP To Socialism*, s. 84-87.

⁹ Det som på engelska kallas *The New Economics* är bara första delen i volym 1 av detta verk, och den enda del som publicerats i bokform. 1925 gav Preobrazjenskij ut två artiklar om historien om de socialistiska och

I sin artikel från 1927, *Ekonomisk jämvikt i Sovjetsystemet*, visade Preobrazjenskij att sovjetekonomin var bunden av strikta proportionalitetsvillkor, och att om något av dessa villkor ändrades så skulle utbytet med den privata sektorn bryta samman och staten skulle inte kunna fortsätta ackumulationen och expansionen. Även om den statliga sektorn följde den politik som lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation föreskrev, skulle detta alstra ekonomiska och sociala motsättningar, som i sig själva omöjliggjorde Sovjetunionens utveckling så länge landet förblev isolerat.

Under de första åren efter Sovjetregimens bevästande kunde den statliga industrin utvidgas genom att ta tidigare oanvända fabriker i bruk. Så snart all befintlig kapacitet var utnyttjad uppstod emellertid svåra problem. För att upprätthålla produktionen och tillfredsställa den statliga och privata sektorns växande efterfrågan, behövdes nya investeringar. Storleken på dessa nya investeringar var enorma, proportionellt betydligt större än de investeringar en modern kapitalistisk ekonomi skulle behöva göra under motsvarande period. Men det tar tid innan nya investeringar är färdiga och kan tillföra ekonomin värden. Under tiden undandrog de produktionsmedel och arbetskraft från den pågående produktionen utan att sätta några motsvarande värden i cirkulation. Således kräver en utvidgad reproduktion en noga avvägd balans mellan de investeringar som nyligen gjorts och dem som startats tidigare och just börjar producera nya värden. Dessutom kan ekonomin bara klara av sådana nya investeringar om den har tillräckliga reserver, inte bara för att fylla igen de luckor som undandragandet av existerande tillgångar medför, utan också källor av outnyttjade produktionsmedel och arbetskraft som kan användas för denna nya produktion. Utan sådana reserver skulle staten upptäcka att bristen på industriprodukter, speciellt på dem som landsbygden behöver, förvärras.

Vidare, om staten måste skaffa råvaror och födoämnen från landsbygden, så måste den pris-sätta jordbruksprodukterna och de statligt producerade (industri-) varorna på ett sådant sätt att staten får ut ett större värde från dessa transaktioner än den satt in. Om man släppte efter på ett sådant "ickeekvivalent" utbyte skulle staten finna att böndernas efterfrågan på statliga (industri-) varor skulle öka, och det vid en tidpunkt när det redan förelåg en bristsituation. Ännu allvarligare vore att staten, genom att ta mindre betalt av bönderna för sina egna varor och beta la mer för böndernas produkter, skulle drabbas av drastiskt minskade statsinkomster, något som inte bara skulle innebära en minskning av ackumulationen, utan också oförmåga att reproducera sitt konstanta och variabla kapital på den tidigare nivån. Dock innebar ackumuleringen från den privata (i detta fall bonde-) sektorn att jordbrukets utveckling, på vilken den industriella utvecklingen berodde, skulle saktas ner.

---

kommunistiska teorierna om socialismen ("Sotsialistitjeskije i Kommunistitjeskie Predstavlenija Sotsializma" — "Socialistiska och kommunistiska uppfattningar om socialismen" — *Vestnik Kommunistitjeskoj Akademii*, nr 12 och 13 1925), som skulle utgöra större delen av del två i denna volym. 1926 och 1927 följde han upp dessa med en serie på tre artiklar med den allmänna rubriken "Ekonomisk jämvikt under kapitalismen och i det sovjetiska systemet". Den första artikeln hette "Jämviktsproblemet i ekonomin under den konkreta kapitalismen och det sovjetiska systemet" ("Problema Choziajstvennogo Ravnovesija pri Konkretnom Kapitalizme i v Sovetskoj Sisteme") *VKA*, nr 17, 1926, s. 35-76. Den andra och tredje har citerats i noterna 2 och 4 ovan. Dessa tre artiklar skulle tillsammans utgöra del ett i volym två av *Den nya ekonomin*, i ett försök att anpassa Marx' reproduktions-scheman till sovjetiska förhållanden. Det skulle varit en sista del i denna volym, en del som skulle tillämpa Preobrazjenskij's teoretiska verk på konkreta sovjetiska ekonomiska data, men denna skrevs aldrig. Således är det som publicerats under titeln *Den nya ekonomin* ett långt ifrån färdigt arbete. Det är snarare Preobrazjenskij's mest abstrakta teoretiska uttalanden om det sovjetiska systemets utvecklingslagar. Att behandla det som en komplett och enhetlig teoretisk ståndpunkt, och, som många kommentatorer både i och utanför den socialistiska rörelsen har gjort, argumentera att den på något sätt "bevisar" att Preobrazjenskij föreslog en nationell lösning på industrialiseringsproblemet, vore samma sak som att säga att band 1 av *Kapitalet* är en verklig beskrivning av hur kapitalismen fungerar från dag till dag. I bägge fallen vore det att sammanblanda en analys på en mycket hög abstraktionsnivå med en mer konkret analys grundad på denna abstraktion.

Sovjet kunde inte uppfylla något av dessa villkor. Det inte bara saknade reserver, utan dessutom hade ekonomin under årtal av krig och inbördeskrig slitit ned sina fabriker och sin utrustning. Det följde av resten av diskussionen att Sovjetunionen inte bara led av en nuvarande brist på fysiska resurser, utan också av *en tillfällig förskjutning mellan dess framtida behov och dess nuvarande förmåga*. Denna tillfälliga brist på proportion orsakades av landets fattigdom och av det faktum att försöket att bygga socialismen ägde rum i ett efterblivet bondeland.¹⁰

Medan Preobrazjenskij i *Från NEP till socialism* såg jordbruket som stötestenen för en framtida utveckling, så menade han i sina senare arbeten att motsättningen låg inom själva den statliga industrin. En utvidgad reproduktion ägde rum såväl i tiden som i rummet och den hade en definitiv tidsföljd. Jordbrukets expansion måste hålla jämna steg med den lätta industrins tillväxt tillsammans med efterfrågan på importerade produktionsmedel. Men utvecklingen av jordbruket krävde *först* en tillväxt av den statliga industrin och en ökad produktion av produktionsmedel – vilket var omöjligt under sovjetiska förhållanden. Ekonomin var fångad i en ond cirkel. Eftersom den industriella infrastrukturen var så svag och sliten kunde inte staten tillfredsställa behoven vare sig för sig själv eller jordbruket. För att kunna göra det krävdes investeringar i stor skala, något som ekonomin inte kunde bära, och genom att de skulle ge nya bruksvärden först någon gång i framtiden, så skulle de på kort sikt bromsa jordbrukets utveckling. Alltså drog Preobrazjenskij slutsatsen: ”Summan av dessa motsättningar visar hur nära vår utveckling mot socialismen är knuten till nödvändigheten av att bryta vår socialistiska isolering; av inte bara politiska utan också ekonomiska skäl måste vi i framtiden förlita oss på hjälp av andra socialistiska länders materiella resurser.”¹¹

Samma motsättningar återskapades i en annan aspekt på produktivkrafterna, nämligen förvärvandet av ”mänskligt material”. Att åstadkomma detta var lika viktigt för byggandet av socialismen som den industriella utvecklingen.

---

¹⁰ Det argument som han använde här utvecklades fullständigt först i början på 30-talet, i *Kapitalismens nedgång* och i den opublicerade artikel som vi hänvisade till i not 3. Det fasta kapitalet slits ut först efter en period av år, och det överför bara en liten del av sitt värde till det årliga produktionsvärdet. Således medför varje ny investering att man köper fast kapital för många gånger det värde i varor som detta kapital kommer att producera per år, och det vare sig de är produktionsmedel eller konsumtionsvaror. Här innebär tillägget av nytt fast kapital ett speciellt problem. Ty produktionen av nytt fast kapital kräver att det redan finns fast kapital som kan producera det, även det väsentligt större i värde än värdet på dess slutliga produktion. Dessutom finns det ett glapp mellan den tidpunkt när dessa investeringar kan genomföras och det ögonblick när de kommer att bli färdiga och vara till hjälp i produktionen av varor. Av dessa orsaker kan man endast täcka nya order på fast kapital om samhället förfogar över tillräckliga reserver av fabriker och utrustning, såväl som råvaror och medel för uppehållet, ty först då kan man komma förbi både de fysiska och tillfälliga problemen med att det först måste finnas det fasta kapital som behövs för att tillfredsställa denna efterfrågan. Även om Preobrazjenskij använde detta för att bygga upp en teori om affärsryckeln (grundad på det tillfälliga avbrottet mellan efterfrågan på fast kapital under boomperioderna och den tidpunkt när denna efterfrågan verkligen kan tillfredsställas), så var dess innebörd för Sovjetunionen uppenbar: Sovjetunionens efterfrågan på fast kapital var för närvarande oerhört, och ändå förfogade det inte över de reservlager av fast kapital som krävdes för att producera det – dessa måste man också producera, eller så måste de skaffas utomlands. På grundval av samma argument kunde Preobrazjenskij (i den opublicerade artikeln) visa att den snabba industrialiseringen skulle leda till överproduktion av fast kapital i stor skala så fort de nya konstruktioner som påbörjats i början av 30-talet var klara – de skulle varken ha halvfabrikat eller tillräckligt med arbetskraft för att kunna gå för fullt. Han förespråkade därför att man skulle övergå till att öka produktionen av konsumtionsvaror, samtidigt som han anmärkte att detta skulle skapa ytterligare motsättningar för ett efterblivet bondeland – något som han pekade på redan i sina verk från 20-talet – motsättningar som kunde hävas först om Sovjetunionens isolering bröts.

¹¹ VKA nr 22, s. 70.

Kultur, klassmedvetande och industrins utveckling

I alla sina skrifter från 20-talet anmärkte Preobrazjenskij att den statliga industrins utveckling inte bara hämmades av ekonomiska faktorer, utan också av den låga kulturella nivån hos befolkningen i allmänhet och arbetarklassen i synnerhet. Precis som var fallet med hans behandling av problemet med ackumuleringen, så gjorde han emellertid under denna period en betydande omarbetning av argumenteringen. Medan hans tidigare skrifter definierade problemet, så inskränktes de mer eller mindre till att skissera vad som behövde göras för att komma över denna speciella aspekt på Sovjets efterblivenhet. De senare arbetena anger emellertid arbetarklassen kulturella nivå och klassmedvetande som en huvudsaklig källa till spänningar och motsättningar inom det sovjetiska samhället. Behovet av att ackumulera kom i konflikt med behovet att skaffa fram de materiella resurser som var oundgängliga för spridandet av den socialistiska utbildningen och kulturen. Utan detta skulle emellertid en industrialisering av *socialistiskt slag* snart hamna i en återvändsgränd.

När man analyserar värdelagens inverkan på den statliga ekonomin är det viktigt att skilja mellan de kapitalistiska former som staten var tvingad att anta p g a att den producerade för marknaden och de som påtvingades den p g a dess egna inre svagheter. Staten måste producera produktionsmedel för försäljning på landsbygden. För att göra det måste staten först bygga fabriker och som resultat av det måste den ackumulera på bekostnad av arbetarklassens löner och den allmänna förbättringen av dess levnadsstandard. Men i direkt mening hade detta föga att göra med det faktum att staten måste använda ackordslöner (den kapitalistiska löneformen *par excellence*) som det enda sättet att få arbetarna att arbeta med maximal produktivitet. Inte heller hade det något att göra med att fabriker sköttes av icke-proletära specialister. Det härstammade snarare från en kombination av en låg teknisk nivå, en utbildad och *historiskt ung* (och därmed okultiverad) arbetskraft, och bristen på utvecklade band mellan den statliga ekonomins olika branscher – vilket allt innebar att de statliga företagen och trusterna under NEP tvingades producera enligt kapitalistiska metoder, både vad gällde deras redovisning och skötsel. Det faktum att behovet att snabbt och i stor omfattning rekonstruera industrin sammanföll med en oerhörd brist och en arbetarklass som var både numeriskt svag och politiskt och kulturellt oförmögen att sköta industrin på egen hand, hade en speciell innebörd. Ty som ett resultat av detta måste industrin använda rent borgerliga arbetsincitament (incentives), samtidigt som icke-bolsjevikiska, *icke-socialistiska* specialister dominerade styrelseposterna och åtnjöt borgerliga materiella privilegier.

Vad Preobrazjenskij inte såg, och troligen inte kunde se vid den tiden, var att det i konflikten mellan värdelagen och lagen om ursprunglig socialistisk ackumulering inte bara fanns en klasskonflikt mellan proletariatet och kapitalistiska samhällsgrupperingar, utan också en groende konflikt mellan proletariatet och byråkratin. Detta uttrycktes i det speciella förhållandet mellan arbetarklassen och skiktet av direktörer, specialister och partifunktionärer, som kom att få kontroll över produktionsmedlen och distributionssystemet. Det innebär inte att byråkratin var en ny kapitalistklass. Under Stalin avskaffades värdelagen i Sovjetunionen, men det kunde enbart göras genom att upprätta produktionsförhållanden som, även om de tillfälligtvis kan konsolideras och därefter reproduceras, hade (och har) en inneboende instabilitet. Byråkratin kunde bara ta makten och kontrollen genom de egendomsförhållanden som hade överlevt med revolutionen, och byråkratin var också tvingad att anamma ”marxismen” som sin rättfärdigande ideologi.

Som ett resultat av detta finns det en viss symmetri till det borgerliga inflytandet på den statliga sektorn, en symmetri som hade djupgående politiska konsekvenser. De omständigheter som tillät byråkratin att livnära sig på de borgerliga vävnaderna inom den statliga produktionen, undergrävde samtidigt den sociala basen för denna sektors socialistiska element, d v s proletariatet. Ty det var just proletariatets svaghet och kulturella efterblivenhet

som gjorde det nödvändigt att tillämpa borgerliga normer. Arbetarklassen och än mer bönderna kunde bara ta del i produktionsförhållanden där det fanns starka borgerliga element, eftersom det inte fanns något annat sätt att få dem att arbeta vid en rimlig produktivitetensnivå. Borgerliga normer, som till stor del uppkom ur det faktum att arbetarklassen inte kunde sköta produktionen i sitt eget intresse, blev en av de faktorer som förevigade detta sakernas tillstånd. Deras fortsatta existens berövade effektivt den sovjetiska arbetarklassen den inre sammanhållning och de rester av socialistisk kultur och medvetenhet, som skulle gjort det möjligt att kämpa med byråkratin om makten.

Således var det inte bara marknadens existens eller den statliga ekonomins ordning som gjorde det nödvändigt att tillämpa borgerliga normer för distribution och arbetsmotiv inom den statliga sektorn, utan det var i första hand arbetarklassens låga kulturella nivå.¹² Men den andra sidan av detta dilemma var att försöken att rätta till denna situation stötte på patrull i form av landets oerhörda fattigdom. Bakom denna slutsats stod en teori om medvetenhet och kultur som Preobrazjenskij hade utvecklat redan i *Från NEP till socialism*, och på ett mer fullständigt sätt i ett verk som publicerades 1923, *Om moral och klassnormer*.¹³

Socialism och klassmedvetande

I *Den nya ekonomin* utarbetade Preobrazjenskij i detalj de strukturella och historiska skillnaderna mellan kapitalistisk ursprunglig ackumulation och perioden med ursprunglig socialistisk ackumulation. Kapitalismen påbörjade av nödvändighet sin primitiva ackumulation inom det feodala samhällets ”porer”. Den kunde segra ekonomiskt genom att helt enkelt bygga en handfull fabriker, som omedelbart visade sin överlägsenhet över hantverksproduktion och gjorde den senares slutliga krossande oundvikligt. På samma sätt förutsatte etablerandet av dessa fabriker en föregående ackumulation av resurser som också hade förvärvats inom den förkapitalistiska ekonomin, d v s handelskapitalets plundring av småproduktionen. I denna mening är den politiska revolutionen under kapitalismen ”bara en episod i den borgerliga utvecklingsprocessen, vilken börjar långt före revolutionen och fortsätter snabbare efter den.

Den är både ett bekräftande av den redan fastslagna kapitalistiska överlägsenheten och en av förutsättningarna för att den ska generaliseras och ställa de kapitalistiska produktionsförhållanden på en grundval där de erhåller beständighet och reproduktion.

Proletariatet åtnjuter ingen sådan lyx. Dess ursprungliga ackumulation kan börja först efter den proletära revolutionen, när egendomsförhållandena helt har förändrats och anpassats till det framtida byggandet av socialismen. Det är omöjligt att socialisera ekonomin bit för bit, inom kapitalismen. De kapitalistiska egendomsförhållanden och politiska institutionerna tillåter det helt enkelt inte. Det är först när arbetarklassen tagit makten som den kan organisera de ekonomiska resurserna i den infrastruktur som ger de socialistiska produktionsförhållanden den reproducerbara stabilitet som gör dem till ett produktionssätt. Här ser vi återigen det medvetna elementets vikt under övergångsperioden. En socialistisk ekonomi, liksom det socialistiska samhället i sin helhet, kommer inte att utvecklas spontant. Den måste planeras och varje steg längs vägen måste förutsägas i förväg och medvetet sättas i verket.

Samma sak gäller frågan om klassmedvetande. Proletariatet kan inte skapa en verklig socialistisk kultur förrän efter revolutionen, ty en sådan kultur kan bara växa fram ur de nya produktionsförhållanden som först måste byggas och utvecklas. De första grunderna till denna kultur kommer givetvis att skapas under kapitalismen, och då ur proletariatets kamp för att

¹² Trotskij säger samma sak i *Den förrådade revolutionen*.

¹³ Denna skrift gavs 1927 ut på svenska av Frams förlag, under titeln [Moral och klassnormer](#) (finns på [marxistarkiv.se](#)) – Red anm.

störta den gamla regimen. Men ändå kvarstår det faktum att kultur inte är något abstrakt som kan framtvängas eller ”medvetet” antas. Den måste utvecklas organiskt ur produktionsförhållanden vars uppkomst först kräver planering och kontroll från arbetarklassens sida. Den skiljelinje Preobrazjenskij drar mellan kapitalistisk och socialistisk ursprunglig ackumulation är inte bara tillämpbar på ekonomin, utan också på hans uppfattning om övergångssamhället i allmänhet. Socialistiskt medvetande förutsätter en första ”ackumulation” av en viss kulturnivå och av vissa arbetsvanor och uppträdande från arbetarklassens sida. Även om denna ackumulation kan påbörjas under kapitalismen, så kan den fullbordas först sedan kapitalismen störtats.

Liksom i den ekonomiska utvecklingen, led Sovjetunionen i detta avseende av en kronisk brist på motsvarighet mellan vad det måste göra och vad det kunde genomföra. Det var inte bara frågan om fysiska resurser, utan också det s k ”männsliga material” som hade ärvts från det kapitalistiska Ryssland. Proletariatets mest klassmedvetna delar (som hursomhelst hade varit en minoritet av befolkningen) hade dödats under inbördeskriget och kvar fanns en arbetarklass som nyligen hade rekryterats från landsbygden. Denna arbetarklass förde inte med sig ett proletärt klassmedvetande som formats under klasskampens gång, utan de hade ett bondemedvetande som bara stod på gränsen till att bli proletärt. Det är viktigt att inte underskatta djupet på denna ”medeltidsanda”¹⁴ hos det sovjetiska samhället, ett problem som inte Preobrazjenskij var ensam om att understryka.¹⁵ Vi kan dra en lämplig analogi med den permanenta revolutionens teori. Det var inte den ryska bourgeoisin utan proletariatet som måste leda massorna från deras halvfeodala livsstil och sätt att betrakta världen. Liksom inom politiken och ekonomin tvingades på detta område proletariatet och befolkningsmassorna att under övergången till socialismen utveckla det de skulle fått under kapitalismen.

Detta är kanske en av de klaraste av de bilder som uppstod ur Preobrazjenskij's skrifter från det tidiga 20-talet. Vid varje förändring, där man kunde gjort framsteg i nedbrytande av borgerliga eller t o m förborgerligade beteendemönster, satte landets fattigdom upp nästan oöverstigligen hinder. Vare sig det var borgerliga arbetsmotiv, ansträngningar att förändra de traditionella familjestrukturerna, eller kampen mot privilegier och framväxande byråkratism inom parti- och statsapparaten, så berövade den medfödda fattigdomen samhället de nödvändiga medlen för att överföra den verkliga politiska kontrollen i det mognande proletariats händer.¹⁶ Den statliga sektorn, som pressades att införa utökad planering, ökad socialisering av produktionen och slutligen ökad självmedvetenhet om sina egna utvecklingsvägar, tvingades istället organisera produktionen och arbetet enligt borgerliga metoder som den hade lånat från sitt kapitalistiska förflutna, eller som hade påtvingats den av dess både inre och yttre inringning och som därför var uppenbart oförenliga med socialismen. Den statliga industrin arbetade inte bara för sig själv utan också för bondemarknaden och den internationella marknaden och den måste fördela resurserna i enlighet med detta. Samtidigt tvingades den, även när den producerade för sig själv, att organisera arbetskraften längs i stor utsträckning kapitalistiska linjer. Före 1924 behandlade egentligen inte Preobrazjenskij denna antagonism som en integrerad motsättning i det sovjetiska systemet, trots att han både hade

¹⁴ Dessa ord har vi lånat från Gramsci, som precis som Preobrazjenskij sysslade mycket med problemet med hur man skulle sprida och inpränta en socialistisk kultur i ett bondedominerat land. Se *Selections From the Prison Notebooks* (London 1971), s. 392-393, 395-398.

¹⁵ Se i synnerhet Lenins artikel ”Hellre mindre men bättre”, *Valda verk i 3 band*, bok 3, s. 689.

¹⁶ För hans diskussion om nya löneformer och arbetsmotiv se *From NEP To Socialism*, s. 62-68. Delar av denna hade redan arbetats in i artikeln ”Proletariatets ekonomiska politik i ett bondeland” (”Ekonomitjeskaja Politika Proletariata v Krestianskoj Strane”), *Kommunistitjeskij Internatsional* nr 25 nov. 1922. Det finns också ett stycke i *The New Economics* (s. 193-194) där han klagar på de bristande framstegen inom detta område under NEP. Preobrazjenskij's diskussion om familjen finns i *Om moral*, s. 93-99, och det gör också hans behandling av problemet med byråkratisering och ökande privilegier för partiet och statens administrativa apparat (s. 104-108).

upptäckt dess enskilda aspekter och i detalj analyserat dem. Eftersom han till stor del talade hypotetiskt, eftersom han använde ”beskrivande” värderingar för att förespråka en politisk ståndpunkt i partiet, så förmodade han, åtminstone på ytan, att dessa problem skulle lösas. Vi tror att hans mål var att inom ett försvara och befästa den grundläggande principen att den socialistiska utvecklingen i Sovjetunionen hade vissa grundläggande ekonomiska och politiska förutsättningar, speciellt industrialiseringen av både industrin och jordbruket, och en samtidig, men underordnad, omformning av det ”människliga material” som skulle genomföra uppgiften.¹⁷

Man kan inte alltför mycket betona innebörden i detta argument. Det har inom den marxistiska rörelsen (och i synnerhet den trotskistiska rörelsen) funnits en tendens att likställa ”produktivkrafterna” med produktionsmedlen, och uppfatta arbetarklassen, i egenskap av en så kallad ”subjektiv faktor”, som stående utanför och skild från de senare. Detta gör att det i den revolutionära politiken uppstår en bestickande och politiskt farlig uppdelning mellan de ”objektiva faktorerna” (produktivkrafterna-produktionsmedlen och arbetarklassens historiska *närvaro*) och de ”subjektiva faktorerna” (arbetarklassens medvetande): varat ställs därmed i motsättning till medvetandet. Dessa formuleringar undviker för det första frågan om hur medvetandet uppstår och i vilket förhållande det står till det sätt på vilket arbetarklassen organiseras kring produktionsmedlen. Dessutom utesluter det arbetarklassen som en aktiv del i att definiera produktivkrafternas utvecklingsnivå i varje givet ögonblick i historien. Givetvis måste Marx’ berömda utsago, att den viktigaste motsättningen i det kapitalistiska samhället är motsättningen mellan produktivkrafternas utvecklingsnivå och produktionsförhållandena, tolkas på detta sätt. Arbetarklassens grad av socialisering och sammanknytning, liksom dess bildnings- och kulturella nivå, kommer till stor del att bestämma hur omfattande denna motsättning är vid varje givna tidpunkt. Resultatet av att behandla arbetarklassen som en ”subjektiv faktor” har blivit att den fått en helt passiv roll i att bestämma sin egen ställning i samhället och i att handla utifrån denna: proletariet behöver bara ”övertygas” om revolutionens nödvändighet, så kommer händelserna att sköta sig själva. Trotskij har själv gjort ett antal uttalanden enligt dessa linjer, något som efterlämnat ett ganska olyckligt politiskt arv –även om Trotskijs egen politik underförstått hade ett helt annat synsätt på förhållandet mellan medvetande och praktik.¹⁸

Preobrazjenskij förnekade uttryckligen denna tudelning mellan å ena sidan arbetarklassens aktiviteter och å den andra det sätt på vilket den organiserades i förhållande till produktionsmedlen, och dess medvetande om denna aktivitet. Man kan inte tala om ”produktivkrafternas utveckling” utan att inbegripa proletariet och *nivån på dess klassmedvetande*. Detta är inte, som vissa maoister hävdar, detsamma som att säga att klassmedvetandet i sig själv är en ”produktivkraft”. Tvärtom: det är arbetarklassen i egenskap av förkroppsligad mänsklig arbetskraft som är en produktivkraft, och dess klassmedvetande är ett av dess kännetecken. Under proletariets diktatur måste utvecklingen av klassmedvetandet vara ett medvetet uttalat mål för arbetarstaten. Man kan inte se socialismen som enbart bestående av utvecklingen av

¹⁷ Se texten i *From NEP To Socialism* där han i slutet slår fast: ”När de kollektiva motiven blir dominerande inom arbetarklassen, och inte de individuella, är ett triumfens ögonblick i byggandet av socialismen, och det är inte mindre viktigt för framtiden än socialiseringen av produktionsmedlen.” (s. 68, vår understrykning). En liknande tankegång uttrycks i *Om moral och klassnormer*: ”Byggandet av socialismen på de områden som gäller människan, hennes vanor, hennes instinkter, klassnormer – detta byggande börjar här, med inledandet av denna revolution i den vanliga arbetarorganisatörens psykologi. Arbetarstatens industri börjar nu skaffa sig de arbetare den förtjänar, och utan vilka den inte är någon socialistisk industri” (s. 83, vår understrykning).

¹⁸ Se texten i *First Five Years of the Communist International* (London 1953) vol. II, s. 305-306; ”Perspectives For World Development” i *Writings 1938-39* (New York 1969), s. 51. Jag tackar Chris Marshall för att han riktade min uppmärksamhet på dessa källor.

produktionsmedlen, utan endast i termer av utveckling av produktivkrafterna i deras helhet: d v s utveckling av mänskliga och icke-mänskliga resurser samtidigt. Om skillnaden mellan utvecklingen av de mänskliga och tekniska aspekterna på produktivkrafterna är alltför stor, om de fysiska resurserna inte existerar, eller om arbetarklassens förhållande till dem är uppbyggt på ett sådant sätt att ”den nya kollektiva människan”, som Preobrazjenskij kallade den, inte uppstår, så kommer övergången till socialismen att undertryckas och trassla in sig.

Den sovjetiska övergångens politiska ekonomi

Trots att Preobrazjenskij insisterade på och försvarade Marx' ståndpunkt om ett olösligt och organiskt samband mellan medvetandet och den mänskliga tillvarons ekonomiska och sociala bas så är det tveksamt, åtminstone att döma av hans skrifter från 1922-23, om han ansåg Sovjetunionen oförmöget att lösa de speciella motsättningar som skapades av detta samband. Hans arbeten från dessa år har en nästan absolut logik som fick honom att framställa Sovjetunionens dilemma i huvudsakligen ekonomiska termer.

Med början 1924, när de första utdragen ur *Den nya ekonomin* publicerades, började denna analys förändras – inte i detalj eller ens till strukturen, men i den centrala roll som problemen med kultur och klassmedvetande nu intog bland de grundläggande motsättningarna i Sovjet-samhället. Det var i *Den nya ekonomin* som Preobrazjenskij definierade vad han såg som en konflikt mellan den ”automatiska, kvantitativt ökande reproduktionen av socialistiska produktionsförhållanden”, som förkroppsligades i lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation, och ”de socialistiska förhållandenas kvalitet”, som skulle bromsas av ackumulationens krav.

”Lagen om ursprunglig socialistisk ackumulation döljer, så till vida som den reglerar lönenivån inom den statliga ekonomin, inom sig en inre motsättning. I och med att den är en lag som uttrycker alla medvetna och elementära tendenser mot att öka den vidgade reproduktionens tempo i den kollektiva statliga ekonomin, så är den därmed lagen om utveckling av socialistiska produktionsförhållanden i allmänhet. Men i och med att den är lagen om att begränsa lönerna till förmån för den socialistiska ackumulationen, så begränsar den å andra sidan tempot hos omformandet av lönerna till arbetarnas konsumtionsandel i den socialistiska ekonomin. Eftersom produktionsmedlen har socialiserats så underlättas detta omformande av en snabb löneökning, ty det leder både till att lönerna skiljs från arbetskraftens värde, och till att det uppstår förutsättningar för att utveckla en socialistisk, *proletär* kultur. Denna inre motsättning hos lagen orsakas helt och hållet av dess historiska övergångskaraktär. Tendensen att övervinna lönekategorin, d v s tendensen att intensifiera produktionsförhållandenas *kvalitet*, kommer i motsättning till tendensen att kvantitativt utöka den statliga ekonomins territorium och dess produktionsförhållanden i sin *nuvarande* form, d v s produktionsförhållanden med en oerhört dåligt utvecklad socialistisk karaktär. Redan termen ‘ursprunglig socialistisk ackumulation’ uttrycker denna dubbla karaktär hos lagen: adjektivet ‘socialistisk’ kommer i motsättning till substantivet ‘ackumulation’ till vilket det inte bara är bundet grammatiskt, utan också i den verkliga historiska processen.”¹⁹

I *Ekonomisk jämvikt i Sovjetsystemet* gick Preobrazjenskij ännu längre:

”Om den socialistiska kulturens tillväxt sackar efter produktivkrafternas utveckling i ekonomins kollektiva sektor, så kan denna efter-sackning i sig själv bli ett hinder för produktivkrafternas vidare utveckling.”²⁰

Om höjandet av proletariatets kulturella nivå var en förutsättning för att kunna återuppbygga ekonomin på en modern grundval, och det senare samtidigt var en förutsättning för att kunna utveckla den socialistiska kulturen, så fanns det uppenbarligen ingen utväg. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att denna återvändsgränd bara gällde om Sovjetunionen fortsatte att

¹⁹ *The New Economics*, s. 195-196.

²⁰ *VKA*, nr 22, s. 64.

vara isolerat: det kunde inte bryta sig ur cirkeln *om det lämnades ensamt*. Preobrazjenskij betonade av produktionsförhållandenas ”kvalitativa” aspekt och hans allmänna uppfattning om socialismen återspeglade hans analys av de industriella motsättningar som ansatte landet: bägge var omöjliga att lösa utan att proletariatet i väst ingrep. De ekonomiska och politiska delarna i Preobrazjenskij argument hade fullständigt knutits samman.

I *Den nya ekonomin* försökte Preobrazjenskij skissera upp Sovjetsamhällets utvecklingslagar, och arbeta fram de processer som skulle reproducera produktionsförhållandena av en speciell, socialistisk sort. Han föresatte sig att definiera regleringsmekanismerna hos de ekonomiska processer som var i spel, och visa hur de gav upphov till en reproduktion av mycket definitiva samhälleliga förhållandena. Således var *Den nya ekonomin* både ett första trevande steg i att skapa en teoretisk analys av Sovjetekonomin, och samtidigt ett uttalande om övergångens politik. Det var förvisso en ”negativ” politik, i den mening att den till stor del är ett uttalande om vad som *inte får göras* om socialismen ska vara möjlig. Ändå finns det i denna bok ett omisskännligt teoretiskt djup som inte finns i hans tidigare skrifter, ett fenomen som åtminstone delvis kan förklaras med den skärpta politiska kampen, som vid den tiden gick mot ett avgörande.

Preobrazjenskij tvingades uttryckligen länka industrialiseringens syfte till de medel som skulle användas för att genomföra den. Detta gjorde han genom att knyta frågan om klassmedvetandets utveckling till avskaffandet av arbetsdelningen och till spridandet av kunskap i hela arbetarklassen, och genom att visa att om man misslyckades med att genomföra dessa två uppgifter, så skulle resultatet både bli en fortsatt ekonomisk efterblivenhet och en orsak till dess fortsättning. Så länge arbetsdelningen fanns kvar, så skulle reifikationen och fetischismen fortsätta att känneteckna de samhälleliga förhållandena i Sovjet, och arbetarklassens utveckling mot en socialistisk medvetenhet skulle upphöra.

Arbetsdelningens övervinnande var både ett politiskt och ekonomiskt problem. Det krävdes en viss utveckling av produktivkrafterna innan det kunde inrättas ett allmänt proletärt utbildningssystem, och innan landet kunde göra sig av med skillnaderna mellan utbildade och utbildade arbetare. Först då skulle det bli möjligt att rotera arbetena och undanröja de strikta skillnaderna mellan olika yrken inom ekonomin och statsapparaten och avskaffa de materiella privilegier som åtföljde dem. Men de kvarstående materiella ojämlikheterna och arbetsdelningen uttryckte framförallt en ”faktisk ojämlikhet vad gäller kunskapsinnehav, teknisk information och organiseringsvana”. Således var *huvuduppgiften* att *sprida kunskap* och göra den till hela arbetarklassens ”egendom”.

Bakom detta låg det grundläggande antagandet att kunskap är något som är *potentiellt* tillgängligt för varje medlem i arbetarklassen. Utan detta antagande är både den proletära revolutionen och socialismen otänkbara, och vänsterns kamp mot Stalin inskränks till en debatt om den ekonomiska politiken. När argumentet väl ställts i termer av att övervinna arbetsdelningen, så blev det emellertid direkt politiskt. Ty samtidigt med en ökad social standard måste det finnas proletär demokrati och kamp mot byråkratiseringen. Oavsett hur högt utbildad arbetarklassen är så kunde den *utan en proletär demokrati* aldrig sprida den kunskap som varje individ eller varje sektor av arbetarklassen hade skaffat sig genom sin erfarenhet och praktik. Klassen i sin helhet skulle inte kunna tillägna sig kunskap öppet; dessutom skulle inte klassen ha några medel för att utifrån denna kunskap agera för att bestämma över sitt eget öde. Förvärvandet av kunskaper skulle bli uppsplittrat och på måfå, och det just vid en tidpunkt när det viktigaste behovet var att göra denna process självmedveten och systematisk.

De ursprungliga politiska och ekonomiska problemen i hans tidiga verk sysselsatte och ledde otvivelaktigt fortfarande Preobrazjenskij tänkande. Men det fanns nu ytterligare ett problem,

ett djupare och mer abstrakt problem att formulera en teori om Sovjetekonomin och ge denna teori *en analytisk ram*. Kort sagt var det först i *Den nya ekonomin* som Preobrazjenskij började *formulera sin metod*. Utan detta skulle inte den teori om Sovjetekonomin som han höll på att utarbeta ha kunnat utvecklas utöver vissa gränser. Ur politisk synvinkel skulle inte hans teori ha kunnat generaliseras och göras tillgänglig för andra om han inte hade gjort den mer abstrakt och sin metod tydlig. De som läste honom skulle inte ha kunnat se varifrån den hade kommit, och inte heller skulle de ha kunnat använda den för att själva komma fram till liknande och följdriktiga slutsatser. Om inte metoden hade formulerats på detta sätt skulle dessutom inte teorin kunnat anpassas och förändrats för att möta nya, historiskt utvecklande stadier i Sovjetunionens utveckling.

Preobrazjenskij var medveten om att *Den nya ekonomin* och hans teori om den sovjetiska övergången i sig själva var en del i processen att skola arbetarklassen och ge den de verktyg den behövde för att bygga socialismen. Dess användbarhet låg i det faktum att den kunde generaliseras, d v s att den kunde föras vidare och därmed var potentiell egendom åt andra som skulle använda den i politiskt syfte. Detta tingades i sin tur av det faktum att resultatet av övergångsperioden inte var givet på förhand utan berodde på proletariats medvetna politik. Om arbetarklassen i Sovjetunionen inte förstod hur småproduktionen fungerade, och hur den samverkade och kom i konflikt med den statliga ekonomin, skulle inte staten kunna kontrollera denna process. Detta innebär inte att ekonomins regleringsmekanismer skulle sluta verka bara p g a att staten i såg dem: bondemarknaden skulle fortfarande utöva inflytande på den statliga industrin, och denna skulle fortfarande drabbas av disproportionalitetskriser som skulle hämma dess tillväxt. Men dessa regleringsmekanismer skulle göra sig påmind blint, efter att det skett: arbetarstaten skulle hela tiden reagera på händelser, inte förutse eller kontrollera dem. Således blottade Preobrazjenskij's teori om primitiv socialistisk ackumulation både *behovet* av självmedvetenhet under övergångsperioden, och samtidigt försökte den *tillföra denna självmedvetenhet* för säkra en framgångsrik övergång till socialismen.

Denna aspekt på Preobrazjenskij's teori kastar ljus över ett allmänt dilemma som Vänsteroppositionen på 20-talet stod inför: den kämpade för plattform som i själva verket "förutsatte sig själv", i så måtto som dess genomförande faktiskt var ett villkor för att den skulle antas. För Vänstern var tanken bakom industrialiseringen denna, genom att öka proletariats storlek och genom att politiskt förbereda detta för att ta ledningen över partiet och staten, skulle ge proletariats medlen för att kontrollera samhället. Således var kampen mot byråkratin och kampen för industrialiseringsprogrammet oskiljaktiga. Men Vänstern kunde endast vinna denna kamp i ett parti som redan var demokratiskt och som hade klassmedveten proletär bas. Vänstern befann sig därmed i en omöjlig position: Det parti som kunde ha debatterat Vänsterns plattform, och gjort den logiska genomgång av plattformen som den proletära demokratin förutsätter, fanns helt enkelt inte. Vänstern tvingades föra sin kamp i ett parti som redan var byråkratiserat i så stor utsträckning att beslut inte togs med tanke på socialismens och den internationella revolutionens intressen. Besluten togs på grundval av intressena hos det byråkratiska skikt som var grunden för Stalins makt, och hos dem som hade politiska positioner att skydda, gammalt groll att göra upp, etc. Av praktiska orsaker kunde Vänstern bara vädja till byråkratin att den skulle reformera sig själv och anta en politik som så småningom skulle ha avskaffat dess auktoritet och inflytande. Vänstern hamnade inte i denna position så mycket p g a att Stalingruppen kontrollerade partiapparaten, utan p g a att proletariats var för litet, alltför politiskt omoget, och alltför kulturellt efterblivet för att kunna utmana byråkratin och försvara Oktobers landvinningar mot intrång.

Själva logiken i Vänsterns ståndpunkt ledde den oundvikligen utanför Sovjetunionens gränser, och till att se fram emot den proletära revolutionen i Väst. Att Vänsterns egen seger i stor utsträckning skulle ha hjälpt denna process är bara ytterligare en motsättning i Sovjetunionens

historiska ställning. Socialismen i ett land var inte bara omöjlig p g a att en ekonomi måste ha tillgång till arbetsdelningen i världen och måste befrias från de politiska förvrängningar som en fiendlig inringning påtvingar den, utan också p g a Sovjetunionens efterblivenhet. ”Teorin” om socialismen i ett land kunde dessutom bara få ett gynnsamt mottagande i ett efterblivet land: Den var en produkt av revolutionens isolering, och som sådan var den både ett symptom på revolutionens degenerering och en källa till styrka för dess bödlar.

Preobrazjenskij kontra Bettelheim angående karaktären på Sovjets övergång

Denna redogörelse för Preobrazjenskij's uppfattning om övergångsperioden påvisar de grundläggande bristerna i de icke-marxistiska diskussionerna om 20-talet i Sovjet. T o m Erlich, som ger den troligen mest sympatiskt inställda och trovärdiga värderingen av Preobrazjenskij's ekonomiska diskussion, intar ståndpunkten att det var Preobrazjenskij's teori, och inte Sovjetekonomin, som hamnade i en återvändsgränd²¹, och han låter förstå att det kunde ha funnits en rent nationell lösning på den kris som Sovjetunionen stod inför. Likt andra borgerliga ekonomer avskiljer han periodens ekonomiska debatter från deras politiska sammanhang, och p g a detta ser han Preobrazjenskij's hävdande av behovet av en proletär revolution i Väst som enbart en slutledning från hans ekonomiska analys. För Preobrazjenskij och andra i Vänsteroppositionen var i själva verket försvaret av detta ett politiskt uttalande som avvisade politiken för socialismen i ett land p g a alla dess konsekvenser: konsekvenser som inte bara var ”ekonomiska”, utan som skulle påverka hela den politiska utvecklingen för världens arbetarrörelse.

Det är intressant att Charles Bettelheim i sin bok *Socialism och ekonomisk planering*²² behandlar Preobrazjenskij på nästan exakt samma sätt (med den viktiga skillnaden att Bettelheim till skillnad från Erlich verkar ha problem med att grunda sina argument på vad Preobrazjenskij verkligen sagt). Icke desto mindre reser Bettelheim flera viktiga frågor om produktionsförhållandenas kvalitet och värdelagens inflytande under övergångsperioden, frågor som åtminstone ytligt liknar huvudargumenten i denna artikel. Av denna orsak är det viktigt att ta upp de metodologiska och politiska skiljaktigheter som skiljer Bettelheim och Preobrazjenskij.

Bettelheim berömmar Preobrazjenskij för att han var den förste som ställde frågan om motsättningen mellan värdelagen och planeringen. Men enligt Bettelheim lokaliserade Preobrazjenskij motsättningen till marknadsutbytet mellan olika ekonomiska formationer: den statliga kontra den privata ekonomin. Han får således Preobrazjenskij att tillskriva värdelagens närvaro och dess inflytande på Sovjetekonomin till *cirkulationssfären*, till skillnad från produktionen (medan, som vi har visat, Preobrazjenskij uppenbarligen förlade värdelagen till produktionssfären, både vad gäller den privata sektorn, där jorden ägdes privat och produktionen var ämnad för marknaden, och den statliga sektorn, där värdelagen genomsyrade mycket av den industriella organiseringen). Således är Preobrazjenskij's ståndpunkt förvånande nog densamma som Stalins, som såg förekomsten av varuförhållanden i Sovjetunionen enbart i det faktum att kollektivjordbruken sålde sina produkter till städerna. Bettelheim bestrider inte Stalin på denna punkt, utan argumenterar bara att det är *otillräckligt*: förekomsten av varuförhållanden (värdelagen) kan inte enbart förläggas till utbytet mellan skilda sektorer i ekonomin – man måste också titta på produktionsförhållandena inom

²¹ Erlich, *Debate*, s. 58-59. Erlich är den ende av de icke-marxistiska källor som vi har nämnt som har insett den vikt som *Kapitalismens nedgång* och den opublicerade artikeln, ”Angående metoden...”, har för Preobrazjenskij's teori om den ekonomiska utvecklingen i Sovjetunionen.

²² Charles Bettelheim, *Socialism och ekonomisk planering*, René Coeckelberghs Partisanförlag, Halmstad 1971.

industrin och de förhållanden som upprätthålls mellan arbetskraften och produktionsmedlen.²³ Även om borgerliga ”samhälleliga produktionsförhållanden” kan finnas på fabriksnivå, så innebär inte detta i sig självt att vi har ett kapitalistiskt produktionssätt. För att detta skall vara fallet måste dessa produktionsförhållanden kombineras med en ”samling av ‘motsvarande’ samhälleliga förhållanden” som är lämpliga för kapitalismen. Om, säger Bettelheim, dess borgerliga förhållanden underordnas andra socialistiska tendenser i produktionsförhållandena – tendenser som pressar mot planering – då har vi inte kapitalism. Dessutom grundar helt riktigt Bettelheim planeringen i producenternas direkta deltagande och i ett spridande av kunskap, utan vilka planering är omöjlig och det i bästa fall kan finnas administrativa förhållanden mellan olika produktionsenheter. Han betonar också övergångsperiodens icke-bestämda karaktär: socialistiska tendenser inom produktionsförhållandena kommer inte automatiskt att dominera över ”kapitalistiska” tendenser. Ett framgångsrikt slutförande av övergången till socialismen kan bara garanteras om det finns en medveten kamp för detta mål. Om denna kamp misslyckas, om de socialistiska tendenserna inom produktionen är svaga och proletariatet, eller dess avantgarde, inte lyckas överbrygga åtskiljandet av producenterna från kontrollen över produktionsmedlen och den hierarkiska organisation av produktionen som detta innebär, så kommer detta att leda till ett förevigande av förtryckande, auktoritära förhållanden, till att proletariatet förtrycks politiskt, och till att ett härskande skikt tar kontrollen över produktionsmedlen.²⁴

Utifrån dessa premisser går Bettelheim vidare och likställer detta övertagande av kontrollen över produktionsmedlen med att kapitalismen har återupprättats i Sovjetunionen, och att en ny härskande klass (”statsbourgeoisin”) har förskansat sig. Han kommer fram till denna slutsats genom att definiera kapitalismen i termer av (a) förekomsten av en marknad och (b) produktionsförhållandenas kvalitet (d v s att de är hierarkiska och förhindrar arbetarklassen att utöva kontrollen över produktionsmedlen). På bägge dessa punkter måste Bettelheim bestridas.

Bettelheim bevisar inte att det existerar en marknad i Sovjetunionen utan påstår (positivt) bara att den finns, och detta på grundval av en påstådd förekomst av självständiga företag. Han visar inte (och förvisso kan ingen konkret analys visa) att dessa företag byter sina arbetares produkter abstrakt som självständiga producenter via marknadens mekanismer, ur vilket det uppstår behovet av att ha värdekategorin som ett mått för att jämföra detta abstrakta arbete. Vi kommer inte att ta upp denna fråga i detalj, eftersom Ticktin, åtminstone indirekt, redan har tagit itu med de viktigaste aspekterna på detta i tidskriften *Critique* 6. Det är emellertid viktigt att anmärka att Bettelheim i detta avseende använder kategorierna helt olikt Preobrazjenskij; och trots att han hävdar att han utgår från samma utgångspunkt som Preobrazjenskij, så har deras metoder här inget gemensamt.

För Preobrazjenskij innebar konflikten mellan två regleringsmekanismer, att den proletära revolutionen förändrade de analytiska kategorier som Marx hade utvecklat för sin analys av kapitalismen i så stor utsträckning att de i själva verket blev *nya kategorier*. Dessa kategorier var varken kapitalistiska eller socialistiska, utan övergående, och motsvarade den radikalt förändrade ekonomiska och sociala situationen. Innehållet i dessa kategorier, och hur mycket de tenderade i antingen socialistisk eller kapitalistisk riktning, kunde bara bestämmas genom en konkret analys av de speciella produktionsförhållandena i det samhälle man undersökte. I motsats till detta ställer Bettelheim socialism och kapitalism i ett direkt ömsesidigt förhållande.²⁵ De tendenser som verkar i en given ekonomisk formation är antingen socialistiska eller kapitalistiska, och det handlar alltså bara om att väga summorna mot varandra för att

²³ Ibid. s. 48-50.

²⁴ Ibid. s. 58-63, 87-89, 91-99.

²⁵ Ibid. s. 75-77.

bestämna vilka tendenser som överväger. Istället för att ta ut viktiga kategorier ur en noggrann undersökning av den fråga man har för handen, så är Bettelheims kategorier *bestämda på förhand*. Verkligheten anpassas till kategorierna istället för tvärtom. Det är därför det finns så ringa konkret information och konkreta data i Bettelheims skrifter om Sovjetunionen.

Bettelheim tillämpar samma metod på produktionsförhållandenas kvalitet. Här argumenterar han med hjälp av analogier och föga mer: arbetet organiseras på samma sätt som på 20-talet eller under kapitalismen. Förhållandena på fabrikerna är hierarkiska och arbetarklassen är skild från produktionsmedlen och användandet av deras arbetsprodukter: därför styrs produktionen i fabrikerna av varuförhållanden och den är alltså kapitalistisk. På detta sätt förnekar Bettelheim *bristen på sammanhang* mellan situationen under NEP (när marknadsförhållandena var starka även inom den statliga produktionsfären) och den situation som upprättades i och med industrialiseringen under Stalin: d v s han förnekar att det skedde ett grundläggande brott mellan den period Preobrazjenskij analyserade och 30-talet Trots att det var p g a sin ställning i produktionen som byråkratin utvecklades som ett härskande skikt, så tvingades den befästa sitt styre genom att eliminera den privata sektorn, som var den sektor som styrdes av värdelagen, och inte genom att återupprätta kapitalismen. Ty det var den privata sektorn som var det verkliga hotet mot byråkratins ställning. De egendomsförhållanden som Bettelheim avspisar som juridiska fantasier var avgörande, för de innebar att de som kontrollerade produktionen tvingades verka via andra strukturer och med andra mål än vad som skulle finnas under kapitalismen. Under Stalin ersatte ett direkt tvång marknadens tvång, inte bara på landsbygden utan även i industrin. Idag kombineras ett mildare tvång med det faktum att arbetarklassen medges en viss grad av uppsplittrad kontroll över den individuella arbetsprocessen.

Det är avgörande för Bettelheim att han förnekar ett sådant bristande sammanhang. Om han inte gjorde det skulle han tvingas medge att det nuvarande systemet i Sovjet är exakt det samma som Stalin kom till makten på och bevarade. Han skulle tvingas bestrida sin långvariga trohet mot Stalin och sin beundran av dagens Kina.²⁶ Istället skapar Bettelheim en fullständigt voluntaristisk teori om Sovjets historia. Han säger att planeringens seger över marknaden inte sker automatiskt, utan att den kräver kamp. Men i Bettelheims analys sker denna kamp utom tid och rum. Preobrazjenskij betonade också att det medvetna elementet under övergångsperioden skilde sig från kapitalismen, och att det gav en avgörande vikt åt de politiska beslutens roll. Men i Preobrazjenskij's analys motsade inte detta de verkliga begränsningar som de ekonomisk samhälleliga förhållandena påtvingade dessa beslut. För Bettelheim existerar inte dessa begränsningar: han ser inte att de problem Sovjetunionen stod inför på 20-talet inte kunde lösas inom nationella ramar. I själva verket går Bettelheim så långt som att säga att i ett övergångssamhälle är relationer till världsmarknaden definitivt skadliga, och han lovordar Kina för att de förlitat sig på en "självständig utveckling"²⁷, och han åsidosätter att dessa relationer antar ett oräkneligt antal former, beroende på samhället

²⁶ Bettelheims avhopp från Fransk-Kinesiska Vänskapsförbundet och hans angrepp på den nuvarande kinesiska ledningen (*Le Monde*, 5 juli 1977) stärker bara denna bedömning. Bettelheim fördömer den nuvarande ledningen för att den misslyckats med att formulera någon seriös politisk kritik av "De Fyras Gäng", och för att den istället har tagit till anklagelser om att de var agenter för främmande makter, Guomindang-agenter, fiender till det kinesiska folket, syftade till att undergräva staten, etc. Ändå drar Bettelheim inte vid något tillfälle den uppenbara analogin mellan detta politiska beteende och de stalinistiska utrensningarna, som de kinesiska händelserna bara är en förvriden karikatyr av. Anmärkningsvärt nog tar han fortfarande sin tillflykt till Maos rena linje, gentemot vilken han anser att den nuvarande ledningen har slagit in på en ny revisionistisk väg både i sin inrikes- och utrikespolitik.

²⁷ *Socialism och ...*, a.a. s. 80-81.

ifråga (dess produktivitetsnivå, dess politiska sammanhang, etc). Detta är givetvis inget annat än ett försvar av socialismen i ett land.

Följderna av detta är viktiga. Om vi överger perspektivet på att socialismen i Sovjetunionen var omöjlig utan en revolution i de utvecklade kapitalistiska länderna, så kan den slutliga utvecklingen i detta land och misslyckandet att upprätta socialism i Sovjetunionen bara förklaras genom att åkalla närvaron av fientliga samhälleliga krafter och felaktiga beslut från ledarskapet. Här visar Bettelheim sitt metodologiska släktskap med alla de strömningar i arbetarrörelsen som, av antingen välgrundade eller opportunistiska orsaker, inte längre kan acceptera eller försona sig med Sovjetregimen, men som ifrågasätter det utan att bestrida vare sig sina tidigare lojaliteter eller deras ursprung. Vissa, som Bettelheim och Sweezy, har flyttat sin trohet till Mao. Men den väg som vissa västliga kommunistpartier slagit in på under senare år är den samma – en kritik av Sovjetunionen som grundas på att man skriver om en historia som fortfarande måste rättas till. ”Eurokommunisterna” bortförklarar Sovjetunionen genom att säga att Stalin ”gjorde misstag”. De ifrågasätter inte den väsentliga struktur som Stalin skapade, annat än genom att säga att det är en ”annorlunda” form av ”socialism”. I Bettelheims fall uppstod problemet på att Stalin inte lät politiken ”bestämma” över ekonomin. Detta är antingen lögn eller ett oerhört grovt begrepp om hur folk tar beslut. Alla handlingar är offentliga och på detta är de politiska. Det är inte så att Stalin inte lät politiken ”bestämma”, utan Stalin föredrog vissa politiska val, *gentemot vilka Vänstern ställde andra politiska val*. Bettelheim måste välja sida. Han kan endast fortsätta att stödja Stalin genom att förneka att Vänstern kämpade för de mål han nu hävdar att han företräder. Detta är inbörden i Bettelheims förvrängning av Preobrazjenskij.

Bettelheim inskränker Preobrazjenskij's diskussion om övergången till enbart ekonomin och ekonomins sfär. Detta är inget som gäller enbart Bettelheim: det är samma ståndpunkt som de som är trogna till Sovjetunionen eller de olika kommunistpartierna intar gentemot Vänsteroppositionen. Men, som vi har visat ansåg inte Preobrazjenskij att motsättningen mellan värdelagen och planeringen var begränsad till två olika, konkurrerande samhälleliga krafter, utan han ansåg att den genomsyrade hela det sovjetiska samhället, och trängde in i den statliga sektorns produktionsförhållanden. Detta fick Preobrazjenskij att gå utöver ekonomins sfär och till frågor om det socialistiska medvetandets utveckling, demokratiseringen av partiet, övervinnandet av arbetsdelningen, och så vidare. Dessutom begränsades inte Preobrazjenskij's metodologi till enbart honom själv, utan rotad som den var i en förståelse av att övergångens alla aspekter bildade en enhet, och att ingen av dem kunde lösas utan att man tog itu med de andra, så var den gemensam för Trotskij och andra i Vänsteroppositionen. Vänsterns ståndpunkt kan därför inte på något sätt kallas ensidigt ”ekonomistisk” (en favoritanklagelse från både traditionella kommunistpartiideologer och beundrare av Maos Kina).

Man kan bara närma sig frågan så som Trotskij gjorde det i *Deras moral och vår*, nämligen i termer av förhållandet mellan mål och medel. Alla handlingar – inbegripet Stalins – syftar till att uppnå bestämda mål. I strävan efter målet att bygga kommunismen är alla medel tillåtna, så länge vi inser att vissa metoder kommer att förhindra att vi uppnår den. Industrialiseringen var bara ett medel för att uppnå ett mål; men i denna egenskap var den själv ett mål som förutsatte andra medel. I egenskap av en uppgift som måste genomföras hade den både förutsättningar och skulle den bilda en förutsättning för landets framtida socialistiska utveckling.

Bettelheim talar istället i mycket diffusa termer om behovet av demokrati och planering och avskaffandet av hierarkiska, tvångsförhållanden i produktionen. Han tillämpar aldrig dessa idéer på den konkreta historiska situationen. Om han skulle göra det skulle han se att det mot hans tidlösa generaliseringar *fanns* en konkret tillämpning av dessa idéer i en verklig kamp – Vänsteroppositionens kamp mot Stalin under 20- och 30- talet. Han ignorerar denna kamp, och han måste ignorera den. Om han inte gjorde det skulle han antingen tvingas medge att de

medel Stalin använde var oförenliga med byggandet av socialismen, eller att detta inte var Stalins mål överhuvudtaget. Vilket som än var fallet, så skulle han inte kunna fortsätta att ursäkta Stalin och förhålliga Maos Kina.

Vi har tagit upp Bettelheim p g a att det är viktigt att klargöra de oförsonliga politiska skillnader som finns mellan honom och Preobrazjenskij. Förr eller senare kommer den socialistiska rörelsen att tvingas anamma det som Vänsteroppositionen och Trotskij stod för. Detta går mycket längre än den speciella politik de förespråkade eller de taktiska misstag de gjorde under kampen för att förändra partiets inriktning. Revolutionära socialister måste åter tillägna sig det faktum att människans handlingar har konsekvenser, och att vi, om dessa konsekvenser är oacceptabla, antingen måste bestrida de handlingar som vidtogs, eller förklara varför de inte kunde leda till de önskade resultaten. En verklighet som vi tvingas leva med kan inte avspisas som frukten av "misstag". Om den socialistiska rörelsen ska bli framgångsrik kan den inte längre leta efter sina traditioner i en historia som har förfalskats. Vi måste göra upp räkningen med det förgångna om vi ska kunna klara framtidens krav.

Översättning: *Göran Källkvist* och *Håkan Sundberg*